DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede

Historisch Museum Ede

Themanummer 1994

De luchtlandingen bij Ede
in september 1944

DE ZANDLOPER

Kwartaalblad van de Vereniging Oud Ede
Themanummer september 1994

Aan de lezer

De redactie van De Zandloper heeft onlangs het besluit genomen in het vervolg telkenjare een themanummer te verzorgen, een editie die betrekking heeft op een bepaald onderwerp dat allerwegen in de belangstelling staat doch uiteraard moet passen binnen het "geestelijk raamwerk" van onze vereniging. Het bestuur van Oud Ede heeft het initiatief van harte toegejuicht en tevens besloten de grootst mogelijke medewerking te geven aan de verwezenlijking van het plan. Medewerking is voorts toegezegd door de Werkgroep Geschiedenis van onze vereniging. Een handreiking die al meteen vorm heeft gekregen in dit themanummer, dat - het kan nauwelijks anders - betrekking heeft op de luchtlandingen van vijftig jaar geleden.

Dat deze uitgave apart kon verschijnen, buiten de reguliere uitgaven van De Zandloper om, en bovendien in een grotere oplage, is te danken aan de financiële steun van:

de gemeente Ede,
de SNS-bank Gelderland te Ede,
Ton van de Weerd bv,
Walgemoed R.A.,
Moret Ernst & Young,
Van Veen advocaten,
Security Groep Ede bv,
H.M.G. van Lotringen, advocaat,
Roseboom Aannemingsbedrijf bv.

Voor de bijdragen zijn we bijzonder erkentelijk.

Het bestuur

DE ZANDLOPER is het orgaan van de Vereniging Oud Ede

* Het dagelijks bestuur van de Vereniging Oud Ede bestaat uit mevrouw H.A. Blaauw-De Wit (voorzitter), de heer D. van Veldhuizen (secretaris) en de heer E. Jansen (penningmeester).
  De contributie bedraagt 20 gulden per jaar, te storten op giro 353.42.68 van penningmeester Vereniging Oud Ede te Ede
* Het Historisch Museum Ede (Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554) is open 's middags van twee tot vijf uur, op zondag tot vier uur. Op maandagen is het museum gesloten.
* Redacteuren van De Zandloper zijn de heren Auke Cloo (eindredacteur), Jaap W. Top, Gerard W. Onderstal en Gosse H. Stel.
* Adres voor vereniging, museum en orgaan: Museumplein 7, 6711 NA Ede, tel. 08380-19554.
* Produktie van het blad: Drukkerij Frouws te Ede

De slag om de Ginkelse heide: 17 en 18 september 1944

Market Garden

"Het drama van het luchtlandingstapijt dat de oorlog zou beëindigen", zo schrijft Sir John Hackett, de commandant van de 4e Para-brigade die op 18 september 1944 met zijn troepen op de Ginkelse heide landde, in het voorwoord van een boek over de Slag om Arnhem. Volgens het plan van de Engelse veldmaarschalk Montgomery kreeg het geallieerde 1e Luchtlandingsleger opdracht de bruggen bij Son, Veghel, Grave, Nijmegen en Arnhem te veroveren. Tegelijkertijd zou het Britse 2e Leger vanuit zijn posities aan het Maas-Scheldekanaal in Noord-België aan een opmars naar het noorden beginnen. Via deze door parachutisten uitgelegde "loper" moesten de tanks van de Guards Armoured Division, gesteund door twee infanteriedivisies, proberen in achtenveertig uur Arnhem te bereiken. Daarna zou het bruggehoofd over de Rijn de geallieerden een prima uitgangsstelling verschaffen voor de slotaanval op Hitlers Derde Rijk: richting Roergebied en Berlijn. Met Kerst 1944 zou, volgens Montgomery, de Tweede Wereldoorlog zijn afgelopen.

Zondag 17 september: D-day

De operatie Market Garden begon in de nacht van 16 op 17 september met een bombardement van verschillende vliegvelden in Nederland door 1400 geallieerde vliegtuigen. In de vroege ochtend werden deze vluchten voortgezet met aanvallen op kustbatterijen en luchtafweeropstellingen langs de Westerschelde en op Walcheren. Later in de morgen werden vijandelijke troepenconcentraties, spoorwegknooppunten en wegen en ook de kazernes in Nijmegen, Kleef, Arnhem en Ede gebombardeerd. Boven Ede lieten 12 Boston- en 30 Mitchell-bommenwerpers 281 bommen van 500 pond vallen. Het resultaat van deze laatste aktie kreeg in het dagrapport van de Allied Expeditionary Air Force de kwalificatie "very good". Om 09.45 uur startte vanaf 24 bases in Zuid- en Oost-Engeland de grootste luchtvloot die ooit is opgestegen, in totaal ongeveer 3500 toestellen. Ruim 1500 transportvliegtuigen vol parachutisten, 478 sleepvliegtuigen met gliders, deels geladen met jeeps, voorraden en anti-tankgeschut, deels met para's, geëscorteerd door 1240 jagers en jachtbommenwerpers, waaronder honderden Spitfires, zetten koers naar de Nederlandse kust. Zij vervoerden het grootste deel van drie luchtlandingsdivisies naar het operatiegebied: de Amerikaanse 101e divisie naar Son en Veghel, de Amerikaanse 82e divisie naar Grave en Nijmegen en de Britse 1e Airborne divisie naar de landingsterreinen in de omgeving van Arnhem.

Vanwege het tekort aan vliegtuigen en gliders had de bevelhebber van het geallieerde luchtlandingsleger besloten de Britse divisie van generaal Urquhart in drie "lifts" over te vliegen. Met de eerste lift zouden de 1e Para-brigade en de 1e Luchtlandingsbrigade worden vervoerd. Tot de laatste afdeling behoorde o.a. het 7e bataljon KOSB (King's Own Scottish Borderers) dat de Ginkelse heide ter beveiliging kreeg

◀ *Foto hiernaast*

Telkenjare na de Tweede Wereldoorlog heeft in de maand september op de Ginkelse heide een dropping plaatsgevonden. Tijdens een van die akties is deze foto gemaakt, geheel overeenkomend met de eigenlijke operatie van 1944. (Foto: Cord Otting)

toegewezen. Zij moesten dit terrein als DZ (droppingszone voor parachutisten en voorraden) bezet houden tot de 4e Parabrigade op "D-day+1" (18 september) met de tweede lift boven de Ginkel was afgeworpen. Met 7 KOSB moest een aantal "pathfinders" van de 21e Onafhankelijke Para-compagnie de DZ markeren. De derde lift was bestemd voor de Poolse Parabrigade die volgens het oorspronkelijke plan op 19 september bij Elden zou moeten landen, maar uiteindelijk bij Driel werd gedropt.
Afgezien van enige grondmist was het op 17 september prima vliegweer. De verliezen onderweg waren gering; enkele gliders waarvan de bijna honderd meter lange sleepkabel losraakte, moesten een noodlanding in Engeland maken en boven Nederland gingen, dankzij tamelijk weinig Duitse luchtafweer, slechts een paar zweefvliegtuigen verloren.
's Middags werden om half twee de afwerpterreinen bereikt. Even later kwamen 5191 man per parachute of zweefvliegtuig naar beneden. De landing verliep voorspoedig; enkele gliders zakten door hun onderstel en een paar jeeps waren door een harde landing zodanig beschadigd dat ze onbruikbaar waren geworden. Bij de dropping was slechts één dode te betreuren, een zweefvliegtuigpiloot die verongelukte toen hij in het bos landde. Het 7e bataljon KOSB was boven de Wolfhezer heide gesprongen en vertrok vandaar om 15.00 uur richting Ede.
Geheel volgens plan werden op de Ginkelse heide om 16.00 uur de verschillende compagnieën van 7 KOSB naar hun posities gedirigeerd. De A-compagnie had tot taak van café De Ginkel tot café Planken Wambuis de weg Ede-Arnhem af te grendelen. Zij betrok een stelling aan de zuidkant van de straatweg in het bos schuin tegenover café De Ginkel. De B- en C-compagnie groeven zich in in het boscomplex aan de noordrand van de Sijsselt en de D-compagnie zocht dekking in het bos ten zuiden van het "Hazenpad" (toenmalige benaming voor de huidige snelweg Utrecht-Oberhausen; de weg was destijds in aanleg) en in de barakken van het werkkamp die zich toen ten oosten van het fietspad bij de schaapskooi bevonden.

Duitse verdediging

De landingen waren in Ede niet onopgemerkt gebleven. Zowel de burgerij als de Duitsers meenden dat de Britten naar het westen zouden trekken en de Edenaren verkeerden in de veronderstelling dat ze weldra bevrijd zouden zijn. Ze hebben de Stevinkazerne al bereikt, zo vertelde men, over een paar uur zijn we vrij.
Niemand besefte dat de para's op een tweede lift wachtten en daarna in oostelijke richting zouden oprukken. Intussen was de algehele situatie voor de Britten allesbehalve gunstig. De bataljons die bij Wolfheze en Renkum waren geland, ontmoetten bij hun opmars naar Arnhem heftige Duitse tegenstand. Binnen twee uren na de komst van de eerste para's hadden de Duitsers dwars over de toegangswegen naar Arnhem met een SS-bataljon en een afdeling pantserwagens en lichte tanks, voortdurend aangevuld met nieuwe troepen, een hechte verdedigingslinie opgebouwd. Zij beseften dat het bezit van "Arnhem" voor hen van groot strategisch belang was. Wanneer de geallieerden erin zouden slagen een bruggehoofd over de Rijn te vestigen, konden zij om de Siegfriedlinie (verdedigingslinie langs de Duitse westgrens) heentrekken en zou de weg naar het Roergebied en de Noordduitse laagvlakte voor hen openliggen.
Het 1e Para-bataljon dat via de weg Ede-Arnhem naar de brug moest oprukken, kon deze weg niet bereiken en bleef bij de Johannahoeve ten noorden van Oosterbeek steken. Het 3e Para-bataljon dat via de Utrechtseweg en Oosterbeek-Hoog naar Arnhem moest, werd bij de Koude Her-

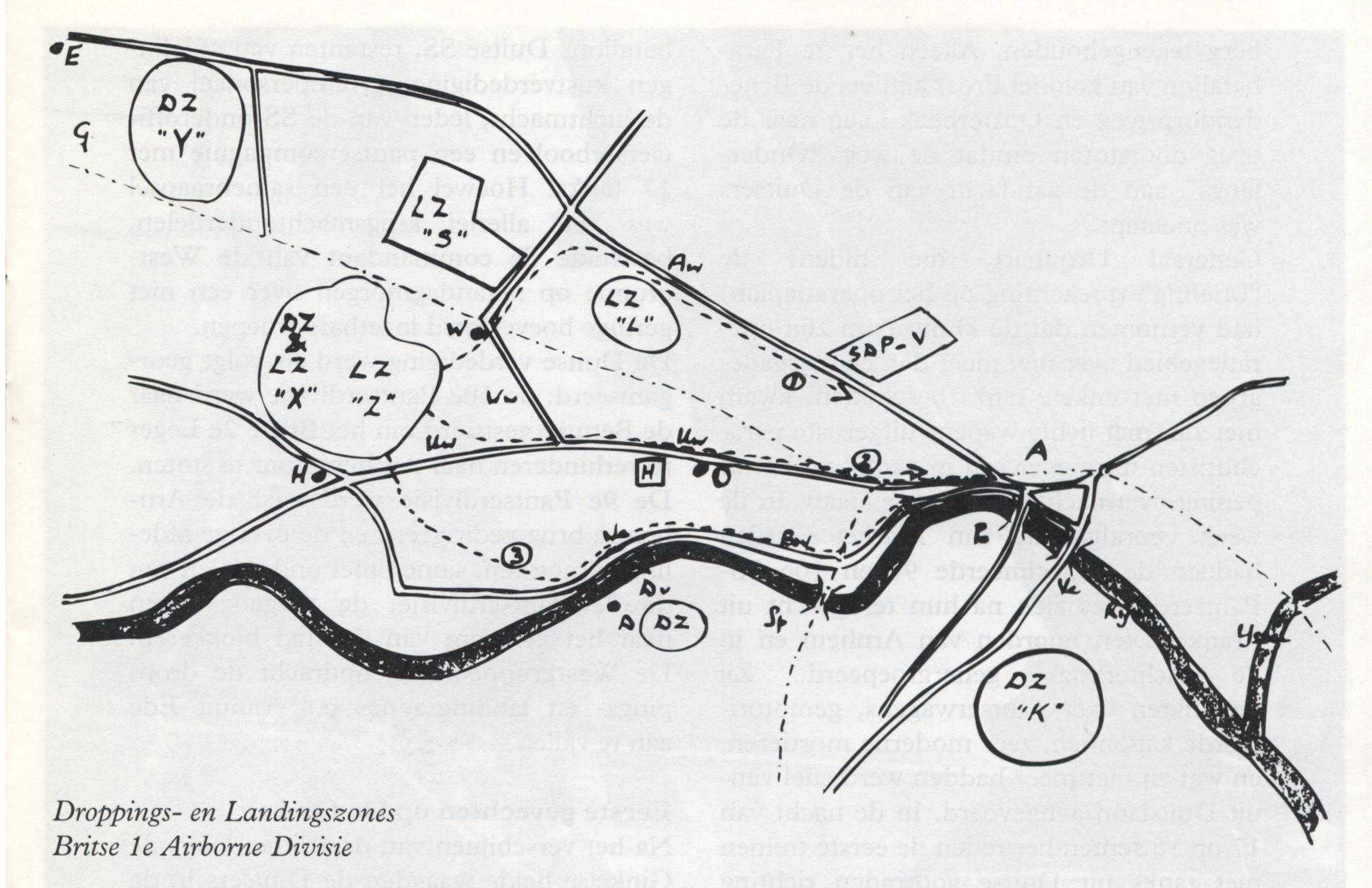

Droppings- en Landingszones
Britse 1e Airborne Divisie

DZ = Droppingszone: parachutisten en voorraden
LZ = Landingszone: zweefvliegtuigen
SDP = Supply Dropping Point (niet gebruikt)
DZ "K" in polder Malburgen (niet gebruikt),
oorspronkelijk bestemd voor Poolse brigade
LZ "L" bestemd voor materiaal Poolse Brigade
17 september: 1e lift:
1e Parachutistenbrigade: DZ "X" - LZ "Z"
1e Luchtlandingsbrigade: LZ "S"
18 september: 2e lift:
4e Parachutistenbrigade: DZ "Y" - LZ "X"
21 september: 3e lift:
1e Poolse Parachutistenbrigade: DZ: Driel - LZ "L"
Geplande marsroutes:
1 = 1e Bataljon via Amsterdamseweg
2 = 3e Bataljon via Utrechtseweg
3 = 2e Bataljon (Frost) via Benedendorpsweg

A = Arnhem
E = Ede
H = Heelsum
W = Wolfheze
O = Oosterbeek
D = Driel
Ve = Verkeersbrug
Po = Pontonbrug
Sp = Spoorbrug
Dv = Drielse veer
We = Westerbouwing
Aw = Amsterdamseweg
Uw = Utrechtseweg
Ww = Wolfhezerweg
Bw = Benedendorpsweg
G = Ginkelse heide

berg tegengehouden. Alleen het 2e Parabataljon van kolonel Frost kon via de Benedendorpsweg en Oosterbeek-Laag naar de brug doorstoten omdat de weg "Onderlangs" aan de aandacht van de Duitsers was ontsnapt.
Generaal Urquhart, die tijdens de "briefing" (toelichting op het operatieplan) had vernomen dat de Duitsers in zijn operatiegebied over niet meer dan een brigadegroep met enkele tanks beschikten, kwam met zijn met lichte wapens uitgeruste parachutisten tegenover een in aantal en bewapening overmachtige vijand te staan. In de week voorafgaande aan Market Garden hadden de gedecimeerde 9e en 10e SS-Pantserdivisies zich na hun terugtocht uit Frankrijk ten noorden van Arnhem en in de Achterhoek gehergroepeerd. Zij beschikten over pantserwagens, gemotoriseerde kanonnen, zeer moderne mortieren, en wat zij niet meer hadden werd snel vanuit Duitsland aangevoerd. In de nacht van 17 op 18 september reden de eerste treinen met tanks uit Duitse voorraden richting Arnhem. In die stad en de directe omgeving bevonden zich verder nog een SS-bataljon en een afdeling Feldgendarmerie. Ook ten westen van Arnhem organiseerden de Duitsers hun verdediging. In allerijl werd op de Grebbeberg een hoofdkwartier ingericht. Daar formeerde men terstond de zogenaamde Westgruppe, samengesteld uit verschillende in het westen en midden van Nederland gelegerde troepen. Uit Amersfoort werd het Wachtbataljon naar Ede gedirigeerd. Dit bestond voor 60 tot 85 procent uit Nederlandse SS-ers die als bewakers in het concentratiekamp Amersfoort dienst deden. Zij waren gerecruteerd uit bajesklanten en jongelui die voor dwangarbeid in Duitsland bestemd waren geweest. De leiding berustte bij Duitsers, hoewel er onder het lagere kader verschillende Nederlanders waren. In totaal bestond deze afdeling uit 600 à 700 man.
Verder omvatte de Westgruppe o.a. twee bataljons Duitse SS, restanten van afdelingen kustverdediging, grondpersoneel van de luchtmacht, leden van de SS-onderofficiersschool en een pantsercompagnie met 17 tanks. Hoewel het een samenraapsel was van allerlei krijgsmachtonderdelen, beschikte de commandant van de Westgruppe op maandagmorgen over een niet geringe hoeveelheid inzetbare troepen.
De Duitse verdediging werd als volgt georganiseerd: de 10e Pantserdivisie werd naar de Betuwe gestuurd om het Britse 2e Leger te verhinderen naar Arnhem door te stoten. De 9e Pantserdivisie werd naar de Arnhemse brug gedirigeerd en de overige afdelingen moesten, samen met onderdelen van de 9e Pantserdivisie, de toegangswegen naar het centrum van de stad blokkeren. De Westgruppe kreeg opdracht de droppings- en landingszones o.a. vanuit Ede aan te vallen.

Eerste gevechten op De Ginkel

Na het verschijnen van de Britten langs de Ginkelse heide waagden de Duitsers in de Stevinkazerne (185 man) zich niet buiten de poort. Zij vreesden niet alleen de para's, die met enkele patrouilles al tot bij het kazernecomplex waren geweest, maar ook mogelijke akties van de Nederlandse ondergrondse. De avond tevoren had de kazernecommandant zonder vorm van proces in de bosjes tegenover de kazerne twee jongens laten doodschieten, die door de landwacht te Barneveld waren gearresteerd. In de kazerne werd gewacht op versterking. Deze verscheen in de vorm van het zgn. Jagdkommando. Dit onderdeel van het Wachtbataljon was een vaste patrouille die erop uitgestuurd werd om bij de landing van een vliegtuig of van parachutisten de omgeving uit te kammen. De gevechtswaarde van deze eenheid was niet bijster groot, want o.a. tamboers en hoornblazers maakten er deel van uit.
Het Jagdkommando kreeg opdracht de weg Ede-Arnhem te verkennen en door te drin-

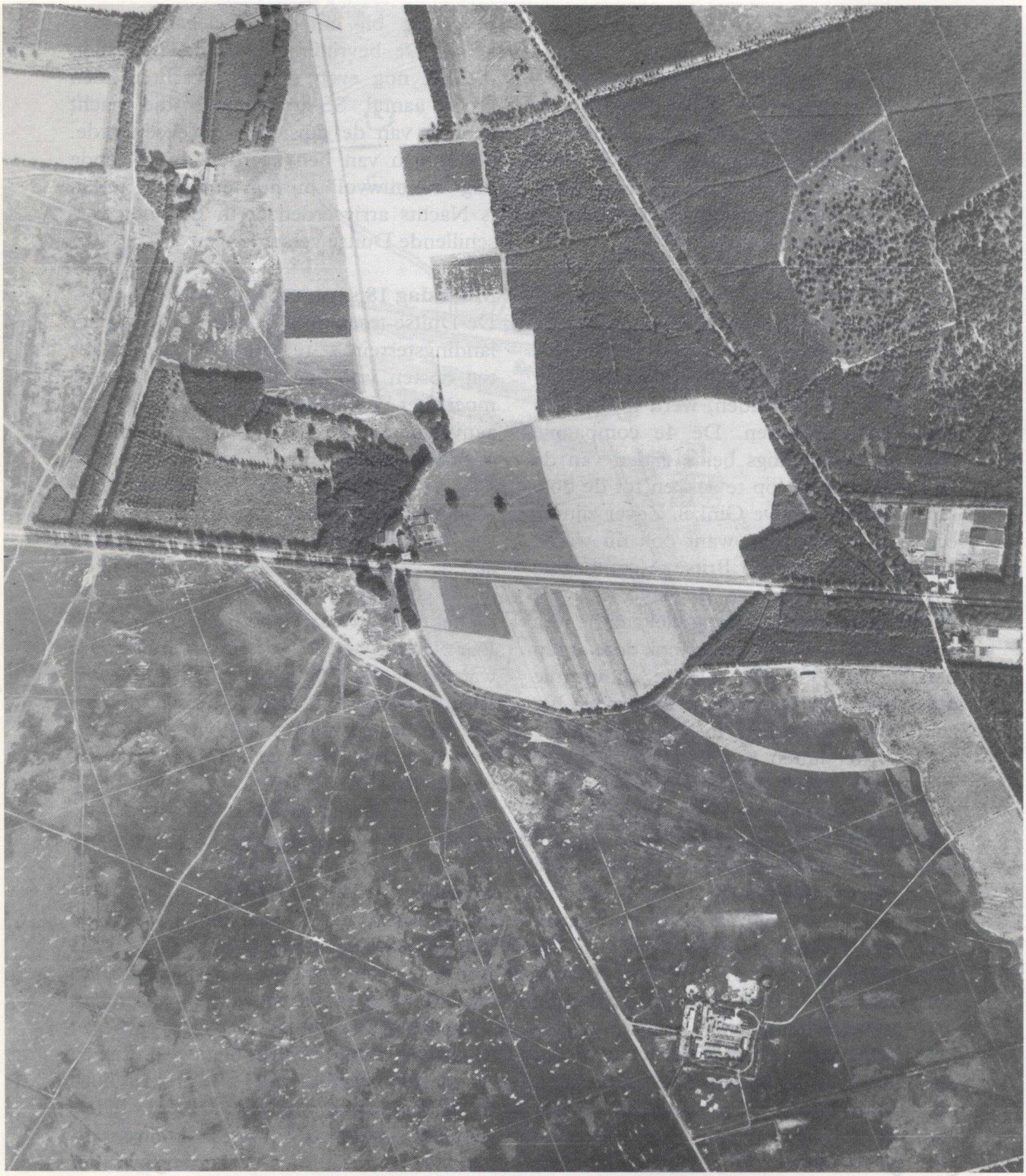

Een Britse piloot maakte deze luchtfoto van droppingszone "Y" op de Ginkelse heide, één dag na de luchtlandingsoperaties (witte vlekjes zijn parachutes). In het midden van de foto is de herberg Zuid-Ginkel te zien, rechtsonder het voormalige barakkenkamp.

gen in het bos ten oosten van De Ginkel. Dertig man stapten op de fiets. Bij de bosrand werden zij door de para's van de A-compagnie opgewacht. Enkele mitrailleursalvo's zorgden voor de eerste doden en gewonden. De rest van de groep vluchtte, velen deserteerden. Vier man keerden terug naar hun hoofdkwartier in de Langenberg om verslag uit te brengen.
's Avonds arriveerde de rest van het Wachtbataljon. Van de leiding van de Westgruppe kreeg men bevel de vijand bij Ede aan te grijpen en terug te werpen. Omdat de Duitsers niet precies wisten waar de para's zich bevonden, werd tot de volgende aktie besloten. De 4e compagnie kreeg opdracht langs beide zijden van de weg Ede-Arnhem op te rukken tot de bosrand voorbij café De Ginkel. Zover zijn zij echter niet gekomen, want ook nu waren enkele salvo's van de Britse A-compagnie voldoende. Rechts van de 4e compagnie moest de 3e compagnie parallel aan de weg over de heide trekken, maar ook deze groep bereikte het bos niet. De 6e compagnie moest trachten de Britse stellingen via het zuiden te omtrekken in een poging de para's in te sluiten. Overal langs de heide stuitte deze afdeling echter op ingegraven para's; uiteindelijk bereikte de groep het viaduct onder het "Hazenpad" aan de rand van de heide, maar aan het andere einde van de dertig meter lange tunnel werden zij door mitrailleurvuur van de Britten teruggedreven. De 5e compagnie trok in de nacht over de heide, kruiste het fietspad ten zuiden van de schaapskooi en slaagde erin, ondanks het feit dat de Britten herhaaldelijk lichtkogels afvuurden, waardoor de hele omgeving duidelijk werd verlicht, bij de barakken van het toenmalige werkkamp een vijftigtal Britten te verrassen en gevangen te nemen. Verder kwam ook deze compagnie niet - het vuur uit de bosrand was te sterk.
De volgende morgen waren deze krijgsgevangenen de eerste para's die de Edese bevolking bij hotel Welgelegen te zien kreeg. De bevrijding betekende het niet, die liet nog even op zich wachten. Een groot aantal SS-ers maakte die nacht gebruik van de duisternis en deserteerde. Sommigen van hen keerden de volgende dag "berouwvol" bij hun onderdeel terug. 's Nachts arriveerden er in Ede nog verschillende Duitse versterkingen.

Maandag 18 september: D-day +1

De Duitse troepen in Ede kregen bevel het landingsterrein af te grendelen en het bos ten oosten van Ede te zuiveren. Daartoe moest het Wachtbataljon vanuit het westen aanvallen, aan de flanken versterkt met een politie-reservebataljon, luchtmachtpersoneel en leden van de SS-onderofficiersschool. Het hoofdkwartier werd verplaatst van de Langenberg naar café De Ginkel, aan de voorzijde beschermd door de 3e en de 4e compagnie, terwijl de 1e compagnie bij het café in reserve werd gehouden.
Die ochtend zetten de Duitsers hun zware wapens in tegen de voorste Britse linies en probeerden vaste voet in de bosrand te krijgen. In hevige man-tegen-man gevechten, waarbij gebruik werd gemaakt van bajonetten, messen en schoppen, vielen aan beide zijden veel doden en gewonden. Tenslotte werden de Duitsers tegengehouden. Het Wachtbataljon telde 142 doden, 124 gewonden en 120 vermisten.
Er ontstond een patstelling waarbij de Duitsers op versterking wachtten en de Britten op de tweede lift die volgens plan om 10.00 uur zou moeten plaatsvinden. Vóór die tijd moesten de para's proberen de tegenstanders van de heide te verjagen en zo ver mogelijk terug te dringen. Zelfs de verzamelplaats van het 10e Para-bataljon, café "De Ginkel", was in Duitse handen. Deze moest vóór de landing van het bataljon veroverd worden, maar: "that was one exercise we had not practised", zo staat in het verslag van het bataljon. Een nieuwe bajonetaanval was de enige mogelijkheid.

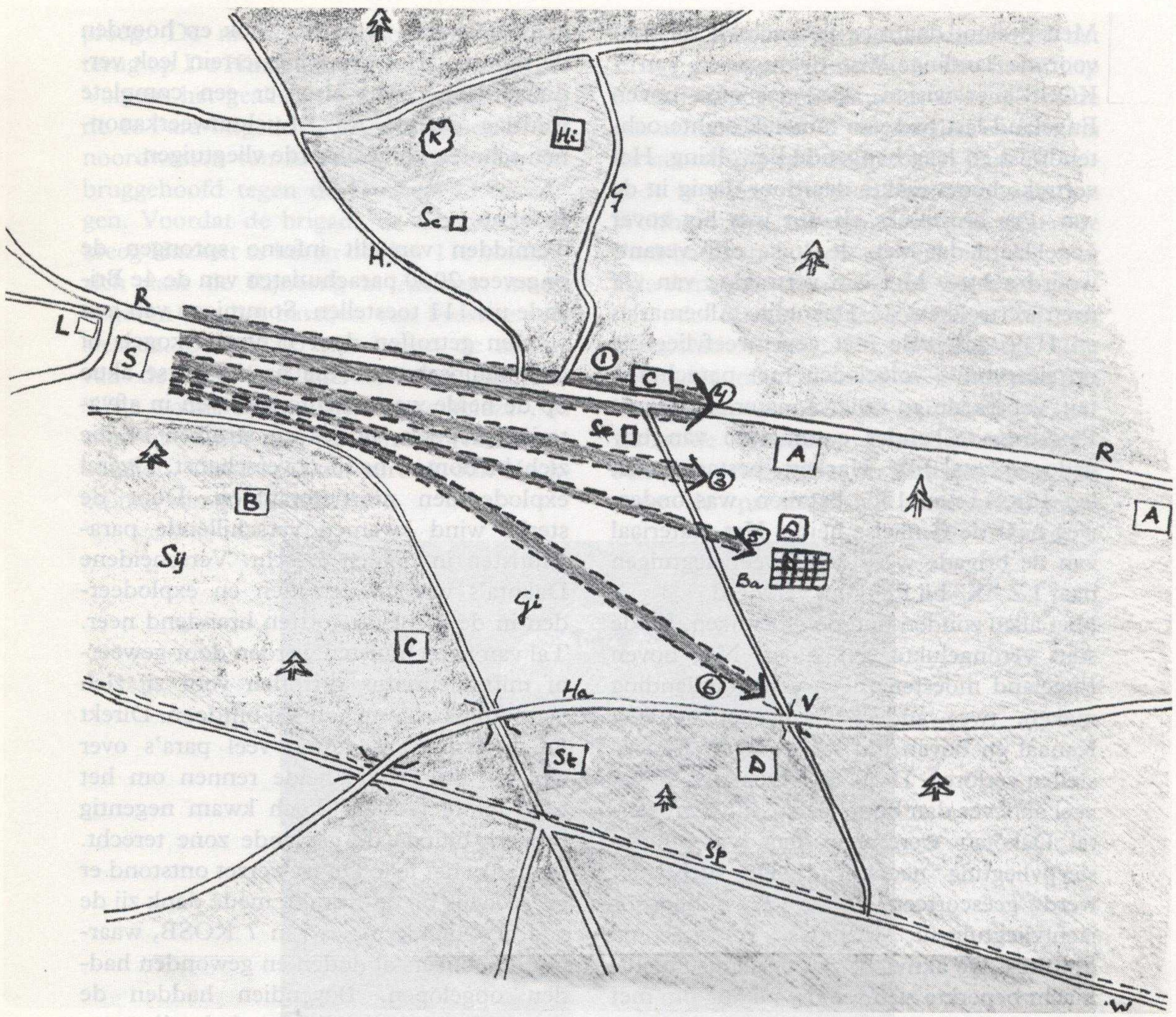

Deze schets geeft de posities weer van het 7e bataljon KOSB op 17-18 september 1944. Even onder het midden bevond zich de staf (St) van het onderdeel, verder zijn met de desbetreffende letters de posities aangegeven van de A-compagnie, de B-compagnie, de C-compagnie en de D-compagnie. De cijfers verwijzen naar de opmars van de zes compagnieën van het SS-wachtbataljon. Afkortingen: L = Langenberg; S = Stevinkazerne; Sij = Sijsselt; Gi = Ginkelse heide; Sc = schaapskooien; G = Groot Ginkelseweg; Hi = Hindekamp; K = Kreelse plas; C = Café De Ginkel; R = rijksweg Ede-Arnhem; Ha = "Hazenpad"; H = Hessenweg; Sp = spoorlijn Utrecht-Arnhem; V = viaduct; W = richting Wolfheze; Ba= barakkenkamp.

Men besloot daarmee te wachten tot kort voor de landing. Wat de mannen van 7 KOSB niet wisten, was, dat men boven Engeland last had van tamelijk dichte ochtendmist en laag hangende bewolking. Het vertrekschema raakte daardoor danig in de war. Pas omstreeks elf uur was het zover opgeklaard dat men de "take off" verantwoord achtte. Met een vertraging van vijf uren vertrokken de Dakota's, Albemarles en Halifaxes, vele met een zweefvliegtuig op sleeptouw, volgeladen met parachutisten, voorraden en rijdend materieel. De 4e Para-brigade, onder commando van brigade-generaal J.W. Hackett, bestaande uit het 10e, 11e en 156e bataljon, was onderweg naar de Ginkelse heide. Het materiaal van de brigade werd met zweefvliegtuigen naar LZ "X" bij Renkum vervoerd.
Niet allen zouden hun doel bereiken. Bij de start verongelukte een glider. Nog boven Engeland moesten zeven een noodlanding maken, twee andere verdwenen in Het Kanaal en boven ons land gingen 15 toestellen verloren. De Duitse luchtafweer was veel aktiever dan bij de eerste lift. Een aantal Dakota's werd getroffen, waarbij een sleepvliegtuig neerstortte. De luchtvloot werd geëscorteerd door 27 squadrons jachtvliegtuigen: Mustangs, Tempests en Spitfires. De aktiviteit van de Duitse luchtmacht beperkte zich tot een poging om met een 90-tal jagers de geallieerde luchtarmada aan te vallen, maar zij konden het escorte van jachtvliegtuigen niet doorbreken.
Omstreeks 15.00 uur verscheen de ene golf vliegtuigen na de andere aan de horizon in het zuidwesten van Ede. Laagvliegend over de spoorlijn en het "Hazenpad" naderden ze de Ginkelse heide. Minuten vóór de landing zetten de mannen van 7 KOSB een laatste verwoede bajonetcharge in om de Duitsers van de droppingszone en de directe omgeving te verjagen. Vooral de Duitse mortieren en andere zware wapens maakten veel slachtoffers. Op verschillende plaatsen ontstonden branden. De mannen in de Dakota's zagen de rook en hoorden de schoten. Het droppingsterrein leek verduisterd, het was alsof er een complete veldslag gaande was. Luchtafweerkanonnen schoten op geallieerde vliegtuigen.

Inferno

Temidden van dit inferno sprongen de ongeveer 2000 parachutisten van de 4e Brigade uit 111 toestellen. Sommigen van hen werden getroffen door lichtspoorkogels of door sluipschutters die na de Britse aktie op de heide waren achtergebleven in afwateringsgreppels, bosjes en struiken of die zich in bomen hadden verschanst. Overal explodeerden mortiergranaten. Door de sterke wind kwamen verschillende parachutisten in bomen terecht. Verscheidene Dakota's werden getroffen en explodeerden in de lucht of stortten brandend neer. Tal van parachutisten werden door geweer- of mitrailleurvuur getroffen voor zij zich van hun parachute konden ontdoen. Direkt na de landing moesten veel para's over stukken brandende heide rennen om het vege lijf te redden. Toch kwam negentig procent binnen de geplande zone terecht. Ondanks het felle Duitse verzet ontstond er geen chaos bij de Britten, mede dank zij de voorbereidende akties van 7 KOSB, waarbij de Duitsers al doden en gewonden hadden opgelopen. Bovendien hadden de meeste Duitsers dadelijk na de landing van de Britten er de brui aan gegeven; zij gingen aan de haal of gaven zich over.
Van het Wachtbataljon werd de 6e compagnie gevangen genomen. De 1e compagnie vluchtte en de 3e, 4e en 5e compagnie probeerden naar het noorden te ontkomen; het grootste deel hiervan sneuvelde of werd gewond. Toen enkele Britten door de ruiten van café De Ginkel naar binnen keken, renden de nog aanwezige Duitsers door de achterdeur naar buiten. Precies op tijd, want de Duitse afdeling zware wapens begon de eigen commandopost onder vuur te nemen. Kort daarna verdween ook deze

ploeg. De meeste Duitsers trokken zich terug op De Hindekamp.
Volgens het geallieerde operatieplan moest de 4e Para-brigade de hoge terreinen in het noordwesten van Arnhem bezetten om het bruggehoofd tegen de Duitsers te beveiligen. Voordat de brigade de Ginkel verliet kreeg Hackett te horen dat het 11e bataljon zich naar de Rijnbrug in Arnhem moest begeven om het bataljon van Frost te versterken. Om 17.00 uur begon de afmars van de drie bataljons richting Arnhem. "The woods behind them were ablaze", zo staat er in het rapport van het 10e Parabataljon. Om 20.00 uur vertrok ook Hackett met zijn hoofdkwartier.

Op een enkeling na hadden de Britten het Edese grondgebied verlaten. Die nacht liep er alleen nog een sergeant over de heide om achterblijvers te verzamelen en hen via de noordkant van de spoorlijn naar de brigade te sturen die zich voorbij het station Wolfheze zou moeten bevinden. Het 10e Para-bataljon volgde al vechtend de weg Ede-Arnhem. Om drie uur 's nachts werden de Britten tegengehouden bij het pompstation van de waterleiding. Hier bevonden zich de voorposten van een SS-bataljon en van de 9e SS-pantserdivisie.
Langs de Dreijenseweg hadden deze Duitsers met veldgeschut en pantserwagens een voor de parachutisten ondoordringbare

Na de luchtlandingen plaatsten Duitse militairen dit kruis bij het graf van een onbekend gebleven Britse soldaat. (foto: Imperial War Museum, Londen)

verdedigingslinie opgebouwd. Ook het 156e Para-bataljon kon zijn geplande positie niet bereiken. Via de noordkant van de spoorlijn was het opgerukt tot de Dreijenseweg, maar de tegenstand was zo groot dat het bataljon moest terugtrekken naar de Johannahoeve. Samen met de mannen van 7 KOSB groef het bataljon zich bij de hoeve in. Het terrein moest door 7 KOSB worden bewaakt, omdat daar de volgende dag de voertuigen en voorraden van de Poolse Brigade per zweefvliegtuig zouden landen. De Polen zelf zouden volgens het oorspronkelijke plan bij Elden afspringen. In verband met het slechte weer en de ontwikkeling van de gevechten bij de Rijnbrug werd dit plan gewijzigd; uiteindelijk landden de Polen op 21 september bij Driel.
Het 11e Para-bataljon drong in de loop van de nacht door tot Arnhem-West, op weg naar de Rijnbrug. De staf van Hackett verbleef de eerste nacht op Nederlandse bodem in hotel De Buunderkamp. De slag om de Ginkelse heide was hiermee ten einde.

De verdere gevechtsakties van de 4e Para-brigade en het 7e bataljon KOSB. Dinsdag 19 tot en met maandag 25 september

De Duitse troepenmacht in Ede was inmiddels verder versterkt met een detachement Jeugdstorm en een sectie Hollandse SS. In de loop van de dinsdagmorgen brachten de Duitsers alle niet-gedeserteerden bijeen. De opdracht was duidelijk: de Sijsselt zuiveren en naar het oosten oprukken. Van deze taak hebben de Duitsers zich uitstekend gekweten, dank zij de afwezigheid van tegenstanders. In feite trokken ze achter de Britten aan. In de ochtend van de 19e september bereikte het 11e Para-bataljon het St. Elisabethsgasthuis. Verder doorstoten was onmogelijk. De Duitse verdedigers konden vanaf "Bovenover" de weg "Onderlangs" met een moordend vuur uit alle mogelijke wapens bestrijken, daarbij geholpen door tanks en door de luchtafweerkanonnen aan de zuidkant van de Rijn, waarvan de vuurmonden in horizontale stand waren gezet. Het bataljon moest zich op het Rijnpaviljoen terugtrekken. Frost en zijn mannen bij de Rijnbrug waren volledig geïsoleerd; van ontzetten was geen sprake meer. De restanten van het 11e Para-bataljon zouden uiteindelijk in de zgn. "Lonsdale-Force" worden opgenomen en worden ingezet bij het verdedigen van de zuid- en oostzijde van de Oosterbeekse "perimeter"* rond hotel "Hartenstein", het hoofdkwartier van de Britse 1e Airborne divisie.
Dinsdagochtend werd het Urquhart duidelijk dat het geen zin had dat de 4e Para-brigade alsnog zou proberen het hoge terrein ten noordwesten van Arnhem te veroveren. Dit zou alleen van belang zijn, wanneer de Britten de stad zouden beheersen, maar deze was vrijwel volledig in Duitse handen. Bovendien moest voorkomen worden dat de brigade van de rest van de divisie zou worden afgesneden. Urquhart besloot de brigade terug te nemen en beval Hackett via de spoorwegovergang bij Wolfheze terug te trekken. Het 10e en het 156e Para-bataljon en het 7e bataljon KOSB moesten zich in het bos ten noorden van hotel "De Bilderberg" verenigen.
De terugtocht, uitgevoerd over open terrein, werd die avond een regelrechte verschrikking. Tientallen para's sneuvelden of raakten gewond. Alleen dank zij de enorme discipline, dapperheid en opofferingsgezindheid werd het geen ramp en kwamen 250 man aan de andere kant van de spoorlijn. Omstreeks middernacht bevond het 10e Para-bataljon zich ten zuidoosten van Wolfheze op een afstand van een halve mijl ten zuiden van de spoorlijn. Het 156e Para-bataljon had, samen met 7 KOSB, een positie ingenomen op de rechtervleugel van

* Deel van Oosterbeek gelegen tussen de Utrechtseweg en de Westerbouwing, dat in handen was van de Britse 1e Airborne divisie.

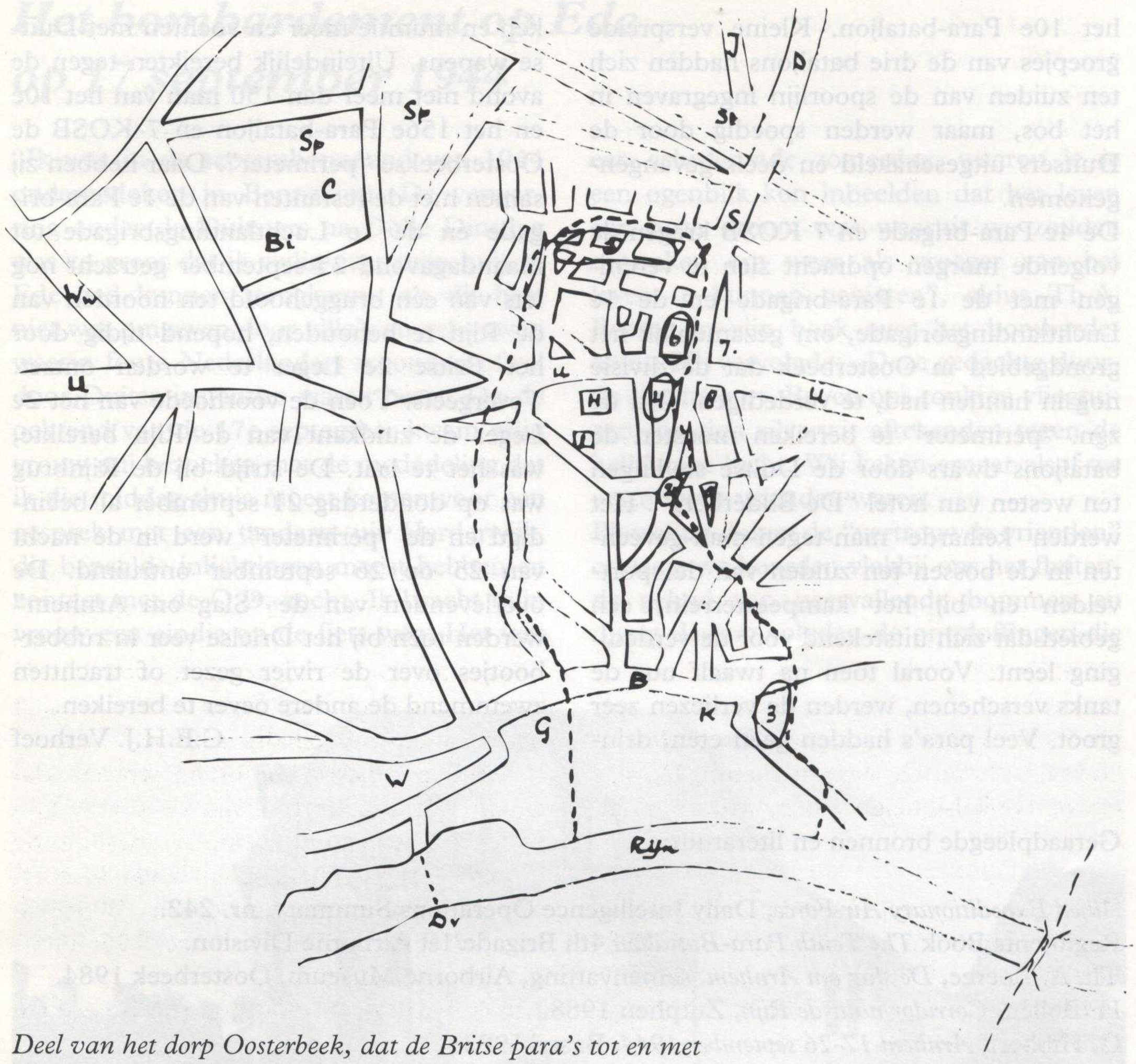

Deel van het dorp Oosterbeek, dat de Britse para's tot en met maandag 25 september 1944 in handen konden houden.

---------- = *perimeter*
H = Hotel Hartenstein, divisiehoofdkwartier
1 = Staf 4e Para-brigade
2 = Onderdelen Staf 4e Para-brigade
3 = "Lonsdale Force" met restanten 11e Para-bataljon
4 = restant 10e Para-bataljon
5 = restant 7e Bataljon KOSB
6 = restant 156e Para-bataljon

Hospitalen:
7 = Hotel Vreeswijk
8 = Hotel Schoonoord
9 = Hotel Tafelberg

U = Utrechtseweg
D = Dreijenseweg
S = Stationsweg
B = Benedendorpsweg
Ww = Wolfhezerweg
W = Westerbouwing
K = Ned. Herv. Kerk
Dv = Drielse veer
C = Camping
Sp = Sportpark
Bi = Bilderberg
J = Johannahoeve
St = Station N.S.
G = Gasfabriek

het 10e Para-bataljon. Kleine verspreide groepjes van de drie bataljons hadden zich ten zuiden van de spoorlijn ingegraven in het bos, maar werden spoedig door de Duitsers uitgeschakeld en deels gevangengenomen.
De 4e Para-brigade en 7 KOSB kregen de volgende morgen opdracht zich te verenigen met de 1e Para-brigade en de 1e Luchtlandingsbrigade, om gezamenlijk het grondgebied in Oosterbeek dat de divisie nog in handen had, te verdedigen. Om de zgn. "perimeter" te bereiken moesten de bataljons dwars door de Duitse stellingen ten westen van hotel "De Bilderberg". Het werden keiharde man-tegen-man-gevechten in de bossen ten zuiden van de sportvelden en bij het kampeerterrein, een gebied dat zich uitstekend voor de verdediging leent. Vooral toen na twaalf uur de tanks verschenen, werden de verliezen zeer groot. Veel para's hadden geen eten, drinken en munitie meer en vochten met Duitse wapens. Uiteindelijk bereikten tegen de avond niet meer dan 150 man van het 10e en het 156e Para-bataljon en 7 KOSB de Oosterbeekse "perimeter". Daar hebben zij samen met de restanten van de 1e Para-brigade en de 1e Luchtlandingsbrigade tot maandagavond 25 september getracht nog iets van een bruggehoofd ten noorden van de Rijn te behouden, hopend tijdig door het Britse 2e Leger te worden ontzet. Tevergeefs. Toen de voorhoede van het 2e Leger de zuidkant van de Rijn bereikte, was het te laat. De strijd bij de Rijnbrug was op donderdag 21 september al beëindigd en de "perimeter" werd in de nacht van 25 op 26 september ontruimd. De overlevenden van de "Slag om Arnhem" werden toen bij het Drielse veer in rubberbootjes over de rivier gezet of trachtten zwemmend de andere oever te bereiken.

C.E.H.J. Verhoef

Geraadpleegde bronnen en literatuur:

Allied Expeditionary Air Force, Daily Intelligence Operations Summary, nr. 242.
Regiments Book *The Tenth Para-Battalion* 4th Brigade/1st Airborne Division.
Th. A. Boeree, *De slag om Arnhem*, samenvatting, Airborne Museum, Oosterbeek 1984.
H. Bollen, *Corridor naar de Rijn*, Zutphen 1988.
C. Hibbert, *Arnhem 17-26 september 1944*, Baarn 1982.
R.E. Urquhart, *De slag om Arnhem*, Leiden 1958.
G. Powell, *De verloren slag - De bruggen naar Arnhem 1944*, Arnhem 1989.
C. Ryan, *Een brug te ver*, Bussum 1974.
Th. A. Boeree, *De slag bij Arnhem*, Ede 1948.
E. van de Weerd, G. Crebolder, *Bevrijdingskroniek West-Veluwe*, Barneveld 1981.
L.P.J. Vroemen, *Operatie Market Garden II*, Zaltbommel z.j.

Het bombardement op Ede op 17 september 1944

„Ik was in de septembermaand van 1944 ondergedoken in Bennekom. De verwarring onder de Duitsters na Dolle Dinsdag was zo groot dat ik veilig naar mijn huis in Ede had kunnen terugkeren, als dit huis niet was omgeven door villa's en gebouwen waarin foute Nederlanders woonden ofwel door Duitse instanties waren bezet. Op de ochtend van de 17e september kwam mijn vrouw mij bezoeken met de mededeling dat ik die middag thuis moest komen voor een gesprek met een tandarts uit Harderwijk, die bepaalde inlichtingen moest hebben en contact met de O.D. zocht. Ik bracht mijn vrouw een eindje op de fiets weg. Het was een schitterende zomerdag, waarop je je een ogenblik kon inbeelden dat het leven een boze droom was waaruit we zouden ontwaken om weer als vroeger van het leven te kunnen genieten", aldus Th.A. Boeree in zijn boek over het bombardement. Hij vervolgde: „Deze gedachte duurde slechts kort. Boven ons ronkten vliegtuigen die zich zilverwit aftekenden tegen de helblauwe lucht. Wij keken ernaar alsof we vertrouwde vrienden waren.
Plotseling doken de "vertrouwde vrienden" omlaag; we hoorden vlakbij ons het fluitende geluid van neervallende bommen en direct daarop volgden de ontploffingen die

Uitwerking van een kettingbom die neerkwam naast de rijwiel- en motorenzaak van Joh. Teunissen aan de Verlengde Parkweg. Deze foto werd na het bombardement op 17 september 1944 gemaakt. Er ontstond een groot gat tussen het huis van Teunissen en de Voorsterweg. Later werd op deze plaats de rijwiel- en bromfietswinkel van B. Veenendaal gevestigd. (Foto: Historisch Museum Ede)

de grond deden schudden. We kropen in een kuil, wachtten een tijdje en verlieten toen haastig de omgeving. Pas 's middags vernam ik dat het Rode Kruis in onze onmiddellijke nabijheid vijf doden en vier gewonden had geborgen.
Gedekt onder het zware bladerdek van de Bennekomseweg trok een goederentrein langzaam in de richting Ede. We voelden er niets voor om samen met dit mikpunt verder te fietsen. Mijn vrouw reed langs een omweg naar huis, terwijl ik naar Bennekom terugging voor een haastig middagmaal. Daarna ging ik naar Ede. Er werd weer druk gevlogen, zodat ik er de voorkeur aan gaf een omweg te maken over de Maanderbuurt. Ik kwam enkele karren tegen waarop zwaar gewonde mannen en vrouwen lagen uitgestrekt op een paar bossen stro. Kleren en gezichten waren grauw van kalkstof en gruis. Hun gelaat was pijnlijk vertrokken; zij waren slechts voorlopig verbonden.
Ik hoorde dat de geallieerde vliegtuigen de Enka-fabriek, de Twijnstraat en het begin van de Parkweg hadden gebombardeerd. Naast de zware verwoestingen die waren aangericht, waren er ook doden en gewonden gevallen. Deze mensen werden vervoerd naar een boerderij die tot noodziekenhuis was ingericht.
Ik fietste verder naar huis, waar ik het aangekondigde bezoek kreeg. We handelden alles vlug af. Toen kwamen er opnieuw vliegtuigen laag over. Ik stelde de gasten voor de keus: weggaan of mee naar de kelder die als een degelijke schuilkelder was ingericht. De gasten verkozen heen te gaan. Nauwelijks hadden zij ons verlaten, of ik hoorde weer vliegtuigen boven ons. Direct daarop volgde het fluiten van de bommen en nog voordat ik de onderste trede van de keldertrap kon bereiken, trilde en schudde alles van de ontploffingen. In de naaste omgeving hoorde ik het geraas van brekend glas en neervallende dakpannen. In het bos achter het huis klonk een hevig gekraak.
Het bombardement duurde met tussenpozen voort. Eindelijk werd het helemaal stil en konden we weer naar boven gaan.
In ons huis was geen ruit meer heel, de dakpannen lagen overal verspreid. De sloten en panelen waren uit de deuren geslagen. De buitenmuren waren op sommige plaatsen gescheurd, de binnenmuren afgebrokkeld en verzet. In het bosje achter ons huis waren de zware bomen als luciferhoutjes afgeknapt of ontworteld. En om en boven dit alles hing een grauwe nevel van kalk en gruis waar het zonlicht vaal en getemperd doorheen schemerde.
De huizen in Laan 1933 tegenover ons huis hadden het zwaar te verduren gehad; de verder gelegen huizenblokken waren grotendeels onbewoonbaar geworden. De katholieke kerk aan de Stationsweg stond nog voor een gedeelte overeind, maar het inwendige was verwoest. De huizen aan de daarachter gelegen Padberglaan waren een puinhoop. Het hotel Terminus was geheel verdwenen; de twee noodwoningen achter Laan 1933 waren als kaartenhuizen ingestort. Uit een nabijgelegen schuilloopgraaf werden veertien doden gehaald. Van Duitse afweer was niets te zien of te horen geweest.
Door het bombardement waren de straten overal opengereten; de buizen van gas en waterleiding waren stuk geslagen en de elektriciteitskabels opengescheurd. De betrokken energiebedrijven namen direct maatregelen: alles werd afgesloten. We waren dus verstoken van gas, water en elektrisch licht.
Omdat er geen elektrische stroom was, konden we ook niet meer naar de radio luisteren. We kregen daarom geen antwoord op de vraag wat de reden van dit bombardement was geweest. Behalve een paar treffers op de kazerne aan de Langenberg en op de artilleriekazerne, was er aan de militaire gebouwen geen schade aangericht; ook de spoorbaan bleef onverlet."

Dramatisch dagboek

In het archief van de gemeente Ede, waar veel materiaal over de trieste septemberdagen van 1944 ligt opgeslagen, bevindt zich ook een dagboek van een onbekend gebleven Edenaar. We ontlenen daaraan de volgende notities:

- Zondag 17 september: aanval jachtvliegtuigen op een trein, grote groep bommenwerpers boven de Rijn, bommen vallen boven Wageningen en Ede, landing zweefvliegtuigen in de richting van Wolfheze, para's komen neer bij Renkum en Wolfheze, later op de Ginkelse heide.
- Maandag 18 september: Duitsers op de vlucht, nieuwe landingen van parachutisten, Engelsen bezetten Heelsum.
- Dinsdag 19 september: vijftigtal jachtvliegtuigen richting Oosterbeek, eerste huizen in Bennekom branden.
- Woensdag 20 september: landing para's richting Arnhem-Zuid.
- Donderdag 21 september: opvallend veel jagers in de lucht.
- Maandag 25 september: ongeveer 70 jachtvliegtuigen vallen Duitse troepen aan, boven Renkum 36 bommenwerpers.
- Dinsdag 26 september: geallieerden bestoken doelen nabij Ede.
- Woensdag 27 september: kanongebulder ten zuiden van Bennekom, veel huizen schudden op hun grondvesten.
- Donderdag 28 september: de hele dag kanongebulder in de verte.
- Zondag 1 oktober: stroom van vluchtelingen uit Renkum, Heelsum en Wageningen.
- Maandag 2 oktober: voortdurende aanvallen van jagers op Duitse eenheden, omgeving overal onrustig, grotere activiteit Duits afweergeschut . . . .

Het verhaal van Arie Beekmeijer

De Nederlander Arie Beekmeijer, opgeleid als parachutist, was toegevoegd aan een inlichtingensectie van de eenheden die bij de luchtlandingen betrokken waren. Zijn belangrijkste functie was tolk, maar hij kon ook goed schrijven. Daarvan getuigt dit rapport van Arie.

"Op zondag 17 september, rond half twee 's middags, landde mijn eenheid met "gliders" ten westen en ten noorden van Wolfheze. De landing was perfect. De vijand was in geen velden of wegen te zien. We trokken onmiddellijk op in de richting van de heide, waarvan de noordoostelijke hoek werd gevormd door Planken Wambuis en de straatweg Arnhem-Ede. Tegen de avond hadden we posities ingenomen in een soort driehoek om de heide die, toen daar de volgende dag parachutisten landden, te groot bleek voor een afdoende verdediging. De kant van Ede was vrijwel onbeschermd, 's nachts werd er geschoten. Rond tien uur de volgende ochtend begon de strijd in alle ernst en verhevigde verder toen de para's er landden. Teneinde de parachutisten en ook de vliegtuigen te beschermen tegen het vuur van de Duitsers, gingen enkele van ons met de bajonet over open terrein om de vijand in de bossen af te leiden en zo mogelijk onschadelijk te maken. Bij ondervraging van gevangengenomen Duitsers bleken er nogal wat Nederlanders bij hun onderdeel te zijn.

In de nacht van 18 op 19 september trokken we met de para's snel op naar Arnhem. We stuitten op "fixed gunfire" en besloten

de dageraad af te wachten teneinde de Duitsers van hun versterking te verdrijven. Er leken ongeveer honderd Duitsers op een beboste heuvel ten westen van Johannahoeve te zijn. De hoeve kwam later onder vuur te liggen en ging in vlammen op. Vanuit de lucht werden we door twaalf tot veertien Duitse gevechtsvliegtuigen onder vuur genomen. De vijand drong steeds verder op, onze para's moesten zich terugtrekken en zich in de bossen verspreiden.
Op een gegeven moment zag ik een colonne Engelsen zuidwaarts trekken. In de buurt van de spoorlijn Ede-Arnhem voegde ik me bij hen. Ik kreeg geen toestemming mijn eigen onderdeel, waarmee ik het contact had verloren, op te zoeken, omdat daarvoor het gevaar te groot was. Onze groep van zo'n honderd man groef zich in voor de nacht. De volgende ochtend (20 september) zagen we kans iets naar het zuiden op te dringen, maar we kwamen al gauw opnieuw muurvast te zitten. Ik herinner me dat ik met enkele tientallen Britten in een soort hol zat met op niet meer dan vijfentwintig meter afstand twee Duitse tanks die op ons vuurden. We slaagden erin een van die twee tanks onschadelijk te maken. Kort daarna begonnen vanuit de bomen "snipers" op ons te vuren, zodat ons niets anders overbleef dan de handen omhoog te steken.
In gevangenschap trof ik twee Nederlandse commando's aan, en met z'n drieën ondernamen we vanuit Dresden, na een zwaar bombardement op die stad, een geslaagde vluchtpoging. We bereikten de Tsjechische grens, maar daar werden we - nog steeds in Engels uniform - door Duitse soldaten gegrepen. Op 22 april ontsnapten we wederom, en na een barre tocht kwamen we op 2 mei bij Chemnitz bij de Amerikaanse linies."

Generaal Hackett was doof voor de Duitsers

"Ede? Dat vriendelijke dorp in het hart van Holland ken ik als mijn broekzak". Aan zijn stamtafel, later in Engeland, zei de generaal buiten dienst John Hackett dit tegen zijn vrienden; misschien wel duizendmaal. Het waren Edenaren die zijn leven hadden gered en daarbij hun eigen leven hadden geriskeerd. Sir John legde daarvan dankbaar getuigenis af in zijn boek "I was a Stranger".
De in 1910 in Australië geboren John Hackett had in Engeland gestudeerd. Op 21-jarige leeftijd werd hij huzaar bij een regiment waar ook zijn overgrootvader had gediend - niet vermoedende dat hij pas in 1968 zou afzwaaien. Tijdens de Tweede Wereldoorlog vocht Hackett in Syrië en Italië. Hij keerde terug naar Engeland om zich voor te bereiden op zijn aandeel in de operatie Market Garden. Hij richtte de vierde Britse parachutistenbrigade op en werd commandant van dat onderdeel. Ten tijde van de Slag om Arnhem raakte generaal Hackett zwaar gewond. Hij werd overgebracht naar een door Duitse artsen geleid ziekenhuis in Arnhem. Nadat hij een buikoperatie had ondergaan, werd hij door leden van de ondergrondse strijdkrachten uit het ziekenhuis gehaald en ondergebracht bij de familie De Nooy, Torenstraat 5 te Ede. De drie zusters De Nooy vingen hem - ondanks de hoogst gevaarlijke situatie van die dagen - liefdevol op. Het ging erom dat de generaal weer snel op krachten zou komen.
Uit de eigen beperkte voorraad van de familie De Nooy werd de generaal zo goed mogelijk voorzien van kleding en voedsel. Toen hij weer redelijk gezond was, werden voorbereidingen getroffen voor zijn ont-

snapping. Op een ochtend in februari 1945 stapte Hackett op een fiets waarop het schild SH (slechthorend) was aangebracht. Dit om ervoor te zorgen dat hij, bij aanhouding door Duitse militairen, alleen maar zijn schouders hoefde op te halen: hij kon immers geen woord verstaan.
Het werd een moeilijke tocht via de beproefde Biesbosroute door de vijandelijke linies naar het zuiden. De generaal is bij zijn eigen onderdeel teruggekomen. Boeiend heeft hij één en ander verhaald in zijn boek. Een boek met een schat aan herinneringen: aan de familie De Nooy, en ook o.a. aan luitenant-kolonel Boeree en zijn vrouw ("het ontembare paar"), bij wie hij in zijn moeilijke Edese periode ook nog een week logeerde. Dat was aan de Stationsweg - "in het huis van de Boeree's met gaten in de muren die door mijn eigen bommen veroorzaakt waren".

Sir John Hackett is na de oorlog enkele malen teruggeweest in Ede. Hij bezocht dan steevast de zusters De Nooy en de broers Menno en Zwerus, Bill Wildeboer en anderen die zich in zware tijden op bewonderenswaardige wijze hebben onderscheiden. Edenaren voor wie John Hackett geen "stranger" was.

Generaal Hackett was in 1990 aanwezig bij de dropping op de Ginkelse heide. Rechts op de foto burgemeester Mr. W. Blanken. (Foto: Berry de Reus, Oosterbeek)

Ook bij Otterlo sprongen para's

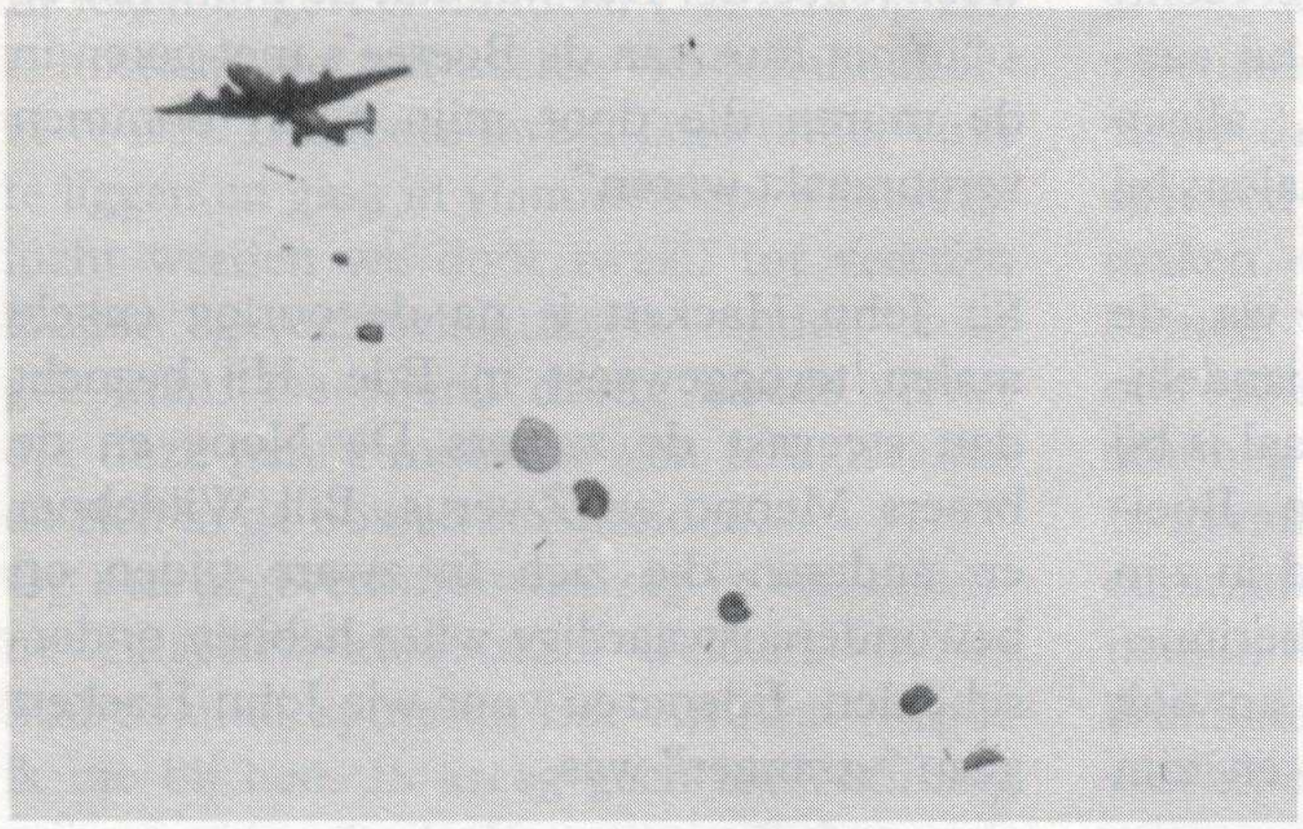

In de dramatische septemberdagen van 1944 zijn ook in en vlak bij het dorp Otterlo geallieerde parachutisten neergekomen. Daarvan getuigen deze (nog niet eerder gepubliceerde) foto's van de heer B. Sloof. Op de bovenste foto is te zien hoe de para's het vliegtuig verlieten. Na de dropping zochten ze een weg naar de Ginkelse heide (middelste foto) en het spreekt vanzelf dat ze door de bevolking van Otterlo allerhartelijkst werden begroet (onderste foto).

Amateur-historicus Boeree zocht slechts de waarheid

Bij het zoeken naar gegevens over Ede en de Tweede Wereldoorlog blijkt het meeste en ook het betrouwbaarste bronnenmateriaal te worden gevonden bij Boeree. Wie was deze man precies? De in Wageningen geboren (1879) Theodoor Alexander Boeree kwam destijds als vrijwilliger in militaire dienst, werd vaandrig bij het 7e Regiment Infanterie en, nadat hij van zijn voorkeur had doen blijken beroepsmilitair te willen worden, volgde een opleiding aan de Koninklijke Militaire Akademie te Breda. Dat betekende meteen de overgang van kadet Boeree naar het wapen der artillerie. Op 23-jarige leeftijd werd hij tweede luitenant. Hij kwam later bij het 2e Regiment Veldartillerie en vervolgens bij de staf van de Artillerie in Den Haag. Inmiddels volgde zijn benoeming tot kapitein. Bij de staf van de Derde Artillerie Brigade volgde de bevordering tot majoor. Bij het bereiken van zijn eindrang (luitenant-kolonel) kreeg hij een zelfstandig commando, te weten bij het 7e Regiment Veldartillerie.

Op 1 november 1937 ging Boeree met pensioen, maar toen in 1939 de voormobilisatie een feit was, trok hij zijn uniform weer aan. Hij meldde zich bij de staf van de Derde Divisie in Assen. Op 1 december 1939 werd hem voor de tweede maal eervol

Luitenant-kolonel b.d. Th. A. Boeree, kort voordat hij (in 1963) Ede verliet.

ontslag uit de militaire dienst verleend. Boeree kreeg volop tijd voor zijn hobby als geschiedvorser. Hij schreef o.m. de lijvige kroniek van het geslacht Backx ("Een episode uit de strijd tegen Spanje").
Na zijn verhuizing naar Ede kwam Boeree aanstonds in aanraking met het verzet. Hij werd zelfs commandant van de OD, de ordedienst. Hij werd voor zijn omgeving een stimulerende figuur genoemd. In april 1945 trad Boeree op als commandant in Ede van de Binnenlandse Strijdkrachten. Intussen had hij voortdurend gegevens verzameld over gebeurtenissen in Ede in oorlogstijd, maar ook over ontwikkelingen rond de operatie Market Garden kwam van zijn hand een alleszins betrouwbare beschrijving.
Luitenant-kolonel b.d. Th. A. Boeree heeft een nauwkeurige studie gemaakt van de oorlogshandelingen in deze omgeving en ook in het buitenland werd zijn deskundigheid alom geprezen. Er waren Britse commandanten die zich tot Boeree wendden voor gedetailleerde verslagen van hun eigen gedragingen tijdens de gevechtshandelingen.
Het was ook Boeree die na diepgaand speurwerk afrekende met de mythe dat Arnhem zou zijn gevallen door verraad (de King-Kong-affaire bijvoorbeeld). De oudhoofdofficier was gul met zijn gegevens toen de journalist C. Bauer hem documentatie vroeg voor een boek. Daar was Boeree erg content mee. In april 1960 schreef hij Bauer: "Eigenlijk ben ik een beetje in feeststemming omdat na vijftien jaar werken, en herhaalde tegenslag, eindelijk mijn illusie vervuld zal worden". Die illusie was in de eerste plaats de verhalen te weerleggen dat in 1944 Arnhem door verraad verloren was gegaan. Boeree wilde alleen de waarheid boven tafel hebben, geen wilde oncontroleerbare verhalen; hij achtte zich, volgens Bauer, hiertoe verplicht tegenover de geschiedschrijving maar meer nog tegenover de nabestaanden der gevallenen. De reconstructie van Boeree liet geen millimeter speling voor verraad, schreef Bauer in zijn boek "De slag bij Arnhem, de mythe van verraad weerlegd". Het boek werd ook in Engeland gepubliceerd en voorts verscheen een Amerikaanse uitgave.
Vrij kort na de oorlog (1947) verscheen bij Frouws in Ede Boeree's driedelige kroniek van Ede, meer dan eens - terecht - aangehaald als een standaardwerk. Daarin (we citeren nu oud-burgemeester dr. P.J. Platteel) "heeft Boeree slechts die zaken te boek gesteld en het licht doen zien, die controleerbaar waren voor hem. Hij heeft er van afgezien om verschillende, op zichzelf soms zeer interessante, gegevens te publiceren omdat hij voor de juistheid daarvan niet of niet geheel kon instaan".
We ontlenen dit citaat aan een "Libellus Amicorum", waarmede het Contact van Gelderse Oudheidkundige Verenigingen en Musea in 1967 het werk van Boeree heeft willen honoreren. Oud-directeur dr. L. de Jong van het Rijksinstituut voor Oorlogsdocumentatie roemde in dat boekje Boeree als de beste deskundige wat de slag bij Arnhem betreft. Het erewerkje bevat ook een bijdrage van generaal Sir John Hackett, die tijdens de slag om Arnhem commandant was van de 4e Parachutistenbrigade. Hij herinnerde met dankbaarheid aan de gastvrijheid die hij ten huize van de Boeree's aan de Stationsweg in Ede had ondervonden. Dat was even een onderbreking van de onderduikperiode bij de familie De Nooy, waar op een gegeven moment groot gevaar voor ontdekking dreigde.
Luitenant-kolonel b.d. Boeree heeft de gemeente Ede in 1963 verlaten. Elders heeft hij de rust gevonden waar hij - op hoge leeftijd - naar verlangde. Na een werkzaam, een bijzonder leven.

Een Duitse versie

Niet alleen geallieerde, maar ook Duitse rapporteurs hebben bij wijze van spreken van uur tot uur genoteerd wat in en bij Ede is gebeurd in de tragische septembermaand van 1944. Zo kunnen we aan een rapport van de Duitse compagniescommandant Labahn ontlenen dat de landingsoperatie op de heide bij Ede werd ingeleid door een bombardement op belangrijke militaire inrichtingen. Bommen op de Stevinkazerne leidden tot een ernstige brand; er vielen elf doden en dertig gewonden. Labahn was op weg naar de Stevinkazerne om er de schade vast te stellen, toen kort daarna ook de Beekmankazerne door bommen werd getroffen.

Labahn maakte melding van organisatorische problemen bij zijn onderdeel in Ede. De onderofficieren hadden veel recruten toegewezen gekregen, jonge mannen die nog onderricht moesten worden in het gebruiken van geweer en handgranaten. Tijdens de bombardementen en ook daarna trokken onderofficieren en zelfs mannen van de SS zich terug. Dat ook recruten een veilig plekje opzochten, wilde Labahn hen (aldus zijn rapport) niet kwalijk nemen.

We citeren dan letterlijk: "Ikzelf moest proberen met de overgeblevenen de verdediging van de kazernes op te zetten. Even heb ik met de gedachte gespeeld de gevluchte lafaards neer te schieten, maar dan zou ik elke vijfde man moeten neerknallen en velen hadden zich voorheen toch dapper geweerd. Mijn taak werd verzwaard doordat ik ook andere compagnieën dan de mijne moest inzetten. Nadat ik kennis had gekregen van de geallieerde landingen, heb ik de in Ede en omgeving gelegerde eenheden het bevel gegeven zo snel mogelijk bij de Stevinkazerne aan te treden. De troepen heb ik in stelling gebracht in de bossen rond de heide."

Er waren bij de Duitsers veel moeilijkheden bij de verzorging van gewonden. Het registreren van doden was moeilijk omdat nog niet alle reservisten een zakboekje hadden ontvangen. Een deel van de compagnie van Labahn slaagde erin op te trekken richting Wolfheze en later naar Oosterbeek. Nadat op 26 september de bossen bij Oosterbeek uitgekamd waren, gaven de daar aanwezige Engelsen zich over aan het onderdeel van Labahn.

Lekker water....

Generaal-majoor R.E. Urquhart was tijdens de operatie Market Garden commandant van de Britse 1e luchtlandingsdivisie. Hij heeft ergens beschreven dat hij bij de landing op Nederlandse bodem (17 september 1944) werd opgevangen door majoor Boy Wilson, die eerder was gedropt en met gele markeerlappen had laten aangeven waar de geallieerden hun parachutisten konden laten landen. Wilson herkende na de landing een van de piloten van een sleepvliegtuig, een lange kerel die vroeger bij de Guards had gediend.

Ga mee naar mijn hoofdkwartier, had Wilson de piloot gezegd, dan krijg je een slok water van me. Op dat zogenaamde hoofdkwartier, een boerderij, maakte majoor Wilson een fles whisky open en schonk een borrel. De piloot wendde zich met zijn geschaafde, smerige gezicht naar zijn gastheer en merkte droog op: Verhip, wat smaakt dat Hollandse water goed.....

Nog meer honger

De gevolgen van de gedeeltelijke mislukking van Market Garden waren ronduit miserabel. Voor de bewoners van Nederland boven de grote rivieren betekende de catastrofe zonder meer een verlenging van een niet te dragen hongerperiode. De Duitsers bliezen de haveninstallaties van Rotterdam en Amsterdam op, via de BBC kwam een oproep aan het spoorwegpersoneel in ons land het werk neer te leggen (meer dan 30.000 NS-mannen doken onder) en zo kwam het vervoer compleet stil te liggen. De ellende van de honger verergerde nog meer door het intreden in de wintermaanden van een strenge vorstperiode. Meer dan vijftienduizend mensen kwamen om van de honger. Vele duizenden liepen ernstige ziekten op. Gas en elektriciteit waren afgesloten, er was geen brandstof meer te krijgen. De winter van '44-'45 was zonder meer een verschrikking. Voor het belangrijkste deel omdat de verovering van de brug bij Arnhem in de septemberdagen van 1944 was mislukt. Montgomery was te optimistisch geweest in zijn visie dat met de operatie Market Garden nog vóór de winter een einde kon worden gemaakt aan de oorlog in Europa.

Erg bedankt
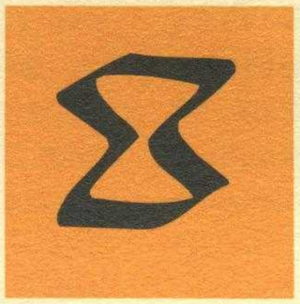
De redactie van De Zandloper heeft bij de samenstelling van dit themanummer van verschillende kanten hartelijke medewerking ondervonden. Erg veel dank daarvoor, in het bijzonder aan de medewerkers van het archief der gemeente Ede, aan de heer E. van de Weerd en aan leden van de Werkgroep Geschiedenis der Vereniging Oud Ede; van hen zij speciaal genoemd de heer C.E.H.J. Verhoef.